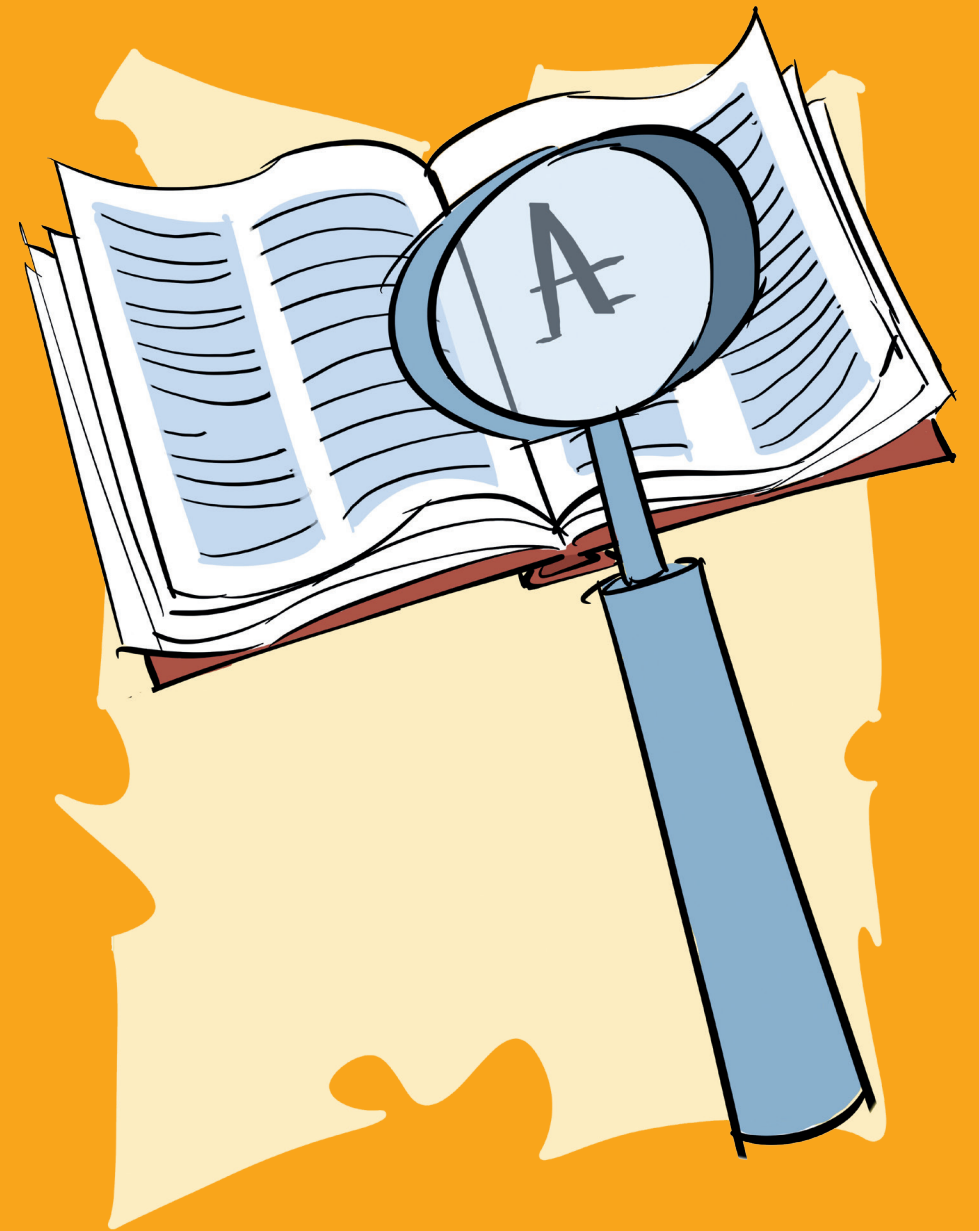

Glosarioa

June Almeida

Antigorputza: substantzia kaltegarriak aurkitzen dituen gorputzaren immunitate-sistemak sortzen duen proteina da. Substantzia horiei antigeno deitzen zaie, eta mikroorganismoak izan daitezke: bakterioak, onddoak, parasitoak eta birusak edo substantzia kimikoak.

Birologia: mikrobiologiaren ataletako bat da eta birusak aztertzen ditu.

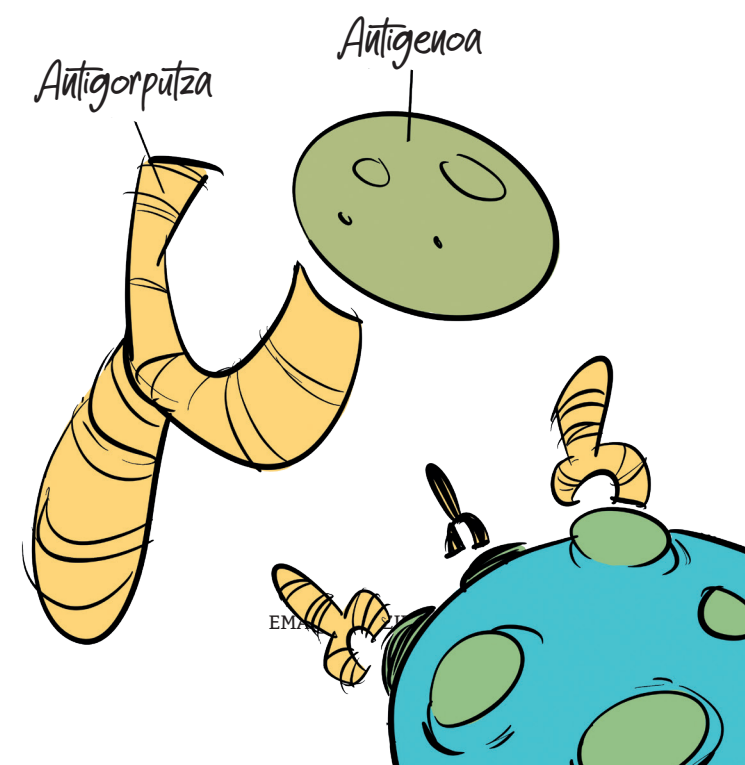
Birusa haztea: infekzioa eragin dezakeen birusa detektatzeko egiten den proba da. Horretarako, lagin bat gehitzen zaie zelula batzuei. Zelulak kutsatzen ez badira, kultiboa negatiboa da.

Diagnostikoa: infekzioa eragin dezakeen birusa detektatzeko egiten den proba da. Horretarako, lagin bat gehitzen zaie zelula batzuei. Zelulak kutsatzen ez badira, kultiboa negatiboa da.

Errubeola: infekzio biriko kutsakorra da. Normalean sintoma arinak eragiten ditu, hala nola giltzaduretako mina eta erupzioa, eta maizago izaten dute haurrek.

Ehun biologikoa: elkarrengandik oso hurbil dauden zelulen multzoa da ehuna. Zelula horiek funtzio espezifiko bat edo gehiago egiteko antolatzen dira, eta elkarrekin lan egiten dute. Funtzio bat edo gehiago egiteko elkarrekin lan egiten duten ehunez osatuak daude gorputzeko organoak.

Giza Immunoeskasiaren Birusa: birus horrek gorputzaren immunitate-sistemari erasotzen dio. Immunitate-sistemak laguntzen dio gorputzari infekzioei aurre egiten.

Koronabirusa: koronabirusak birus-familia bat dira. Koronabirus deitzen zaie birusaren gainazalaren inguruan ikusten den puntaz osatutako koroagatik. Horrelako birusek eragindako infekzioek arnas-gaixotasunak sor ditzakete, arinak edo moderatuak, hotzeria arrunta esaterako. Zenbait koronabirusek gaixotasun larriak eragiten dituzte, eta haien ondorioz pneumonia etor daiteke, baita heriotza ere.

Mikroskopia elektronikoa: mikroskopia-mota bat da. Fotoien (argia) ordez elektroiak erabiltzen ditu irudi handitua lortzeko, eta, horri esker, beste edozein mikroskopia-motak baino hobeto erakusten ditu xehetasunak.

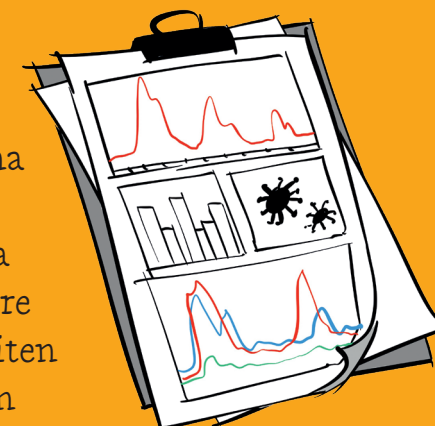
Patentea: zerbait asmatzean ematen den agiria da. Agiri hori erregistratu egin behar da eta jabeak erabakiko du asmakuntza hori beste pertsona batzuek erabili ote dezaketen.

Florence Nightingale

Disenteria: hesteen hantura eta beherakoa odolarekin. Gehienetan Shigella bakterioak edo amebak eragiten du. Disenteria elikagai kutsatuen edo ur zikinaren bidez hedatzen da askotan.

Epidemiologia: giza populazioen osasunaren azterketa da. Medikuntzaren adar hori, esate baterako, gaixotasunei erreparatzeaz arduratzen da: gaixotasunaren historia naturala, arrazoiak bilatzea, diagnostiko-proben balorazioa, tratamenduen eta ebakuntza berrien eraginkortasunaren ebaluazioa eta osasun-zerbitzuen jardunaren ebaluazioa.

Estatistika: datu multzoak biltzeaz, ordenatzeaz eta aztertzeaz arduratzen den diziplina zientifikoa da, nabaritutako fenomenoei buruzko azalpenak eta iragarpenak lortu ahal izateko. Gure historian, Krimeako gerran lan egiten zuen ospitalean izandako heriotzen kopurua erregistratu zuen Florencek.

Kanpainako ospitalea: unitate mediko mugikorra da, eta borroka-eremu baten edo hondamendia gertatu den leku baten ondoan jartzen da. Horrelakoetan behin-behinean artatzen dira zaurituak.

Kolera: hesteetako infekzioa da, eta ur kutsatuaren bidez hedatzen da normalean. Honako sintoma hauek ditu: gorakoak, beherakoa, arrampak eta deshidratazioa. Sortzen duen bakterioak *Vibrio cholerae* du izena.

Sukar tifoidea: hesteari eta, batzuetan, odolari eragiten dion bakterio-infekzioa da. Kutsatu egiten da, gaixotasun hori duen eta elikagaiak manipulatzeko dituen norbaitek kutsa dezake, edo ur kutsatua edateagatik ere sor daiteke.

Tifus: *Rickettsia typhi* izeneko bakterioak eragindako gaixotasuna da. Kutsatutako arkakusoekin kontaktua izanda harrapatzen dute pertsonak. Infektatutako animaliak ziztatzen dituztenean kutsatzen dira arkakusoak. Sintomak honako hauek dira: sukarra, buruko min handia eta nekea, erupzioa 4-6 egunen buruan.

Janaki Ammal

Barietate hibridoak: bi guraso-barietate gurutzatzean sortzen direnak dira. Testuinguru horretan, helburua da gurasoenak ez bezalako baldintzetan egokituko den eta fruitua emango duen landarea aurkitzea.

Taxonomia: biologiaren barruan, animalia- eta landare-taldean antolamendu hierarkizatu eta sistematikorako erabiltzen den sistema da.

Zitogenetika: kromosomak aztertzen ditu, zelularen barruan material hereditarioa duten egiturak. Laborategian aztertzen dira aldaketarik izan ote duten ikusteko, gaixotasunaren edo afekzio genetikoaren seinale izan baitaitezke aldaketa horiek.

Mary Anning

Espezimena: espeziearen ezaugarri garrantzitsuenak edo ohikoenak erakusten dituen alea da. Espezie berekoak irudikatzeko erabiltzen den eredu delat esan dezakegu.

Geologoa: luraren egitura, jatorria, eboluzio-gurpila eta baliabide naturalak aztertzeaz arduratzen den profesionala da. Geologoak gure planetaren xehetasunak ezagutu ditzake, haren ezaugarriak aztertuta: harriak, mineralak, kristalak, sedimentuak eta fosilak.

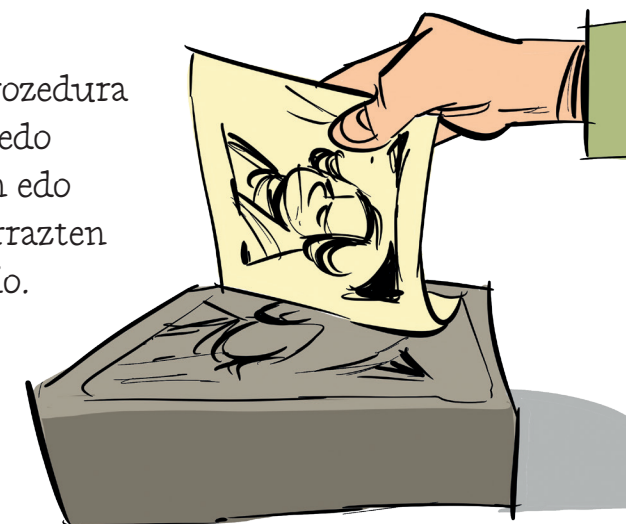
Hipotesia: pentsamendu zientifikoaren funtsezko tresna da, posible izan daitekeen edo ez den zerbaiten ustea. Ideia edo suposizioa da, eta hartatik abiatuta galdetzen diogu geure buruari edozeren zergatia, dela fenomeno bat, dela gertaera bat, dela prozesu bat.

Koprolitoak: fosilizazio-prozesua jasan duten gorozkiak dira. Mary Anning gure istorioaren protagonistak sortu zuen koprolito hitza.

Litografia: inprimatzeko prozedura da. Marrazki bat, testu bat edo argazki bat kareharri batean edo metalezko xafla batean marrazten da eta gero tinta ematen zaio. Material horiekin tratatu diren eremuetan soilik itsatsiko da tinta hori.

Paleontologia: iraganean Lurrean bizi izan ziren izaki organikoak aztertzen dituen zientzia da. Haien hondakinak fosilak dira. Zientzia horren helburua da Lurraren bizitzaren historia ezagutzea.

Talasoterapia: metodo honen bidez itsasoko ura modu terapeutikoan erabiltzen da osasun-arazoak prebenitzeko, eta baita sendatzeko ere.

Rachel Carson

Ambientalismoa: ingurumena babesteko eta zaintzeko joerari esaten zaio.

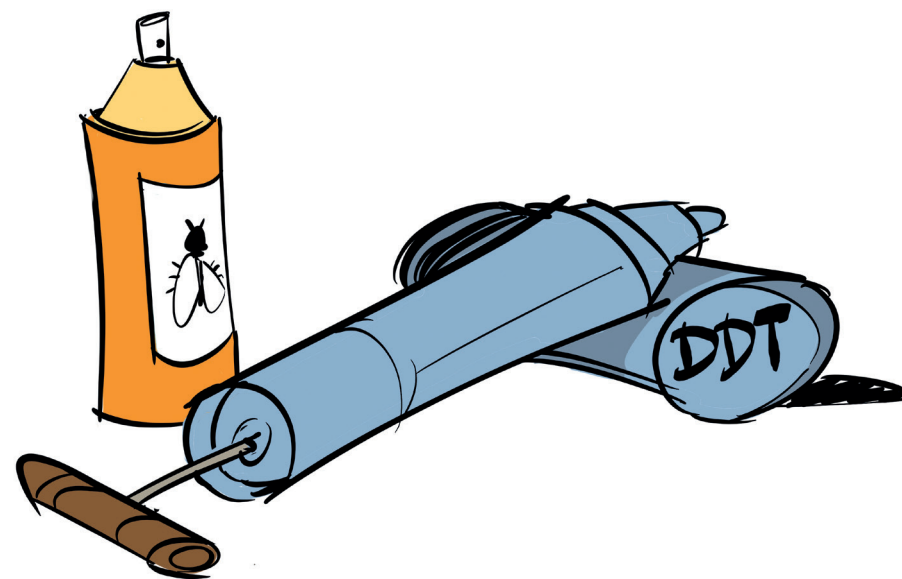
DDT: dikloro difenil trikloroetanoaren sigla da. Intsektizida-mota bat da eta eraginkortasun handiz aurre egiten die laboreen izurriei, baina ondorio kaltegarriak izan zituen basa-bizitzarentzat.

Gaixotasun infekziosoak: hainbat organismok eragindako nahasmenduak dira, esate baterako bakterioek, birusek, onddoek edo parasitoek.

Intsektizida: intsektuak hiltzeko erabiltzen den konposatu kimikoa da.

Malaria: paludismoa ere esaten zaio. Parasitoek eragindako gaixotasuna da, eta Anopheles eltxo-eme kutsatuaren ziztadak transmititzen du. Malaria prebenitu eta sendatu daiteke, baina hilgarria ere bada. Kasu gehienak Afrikan daude.

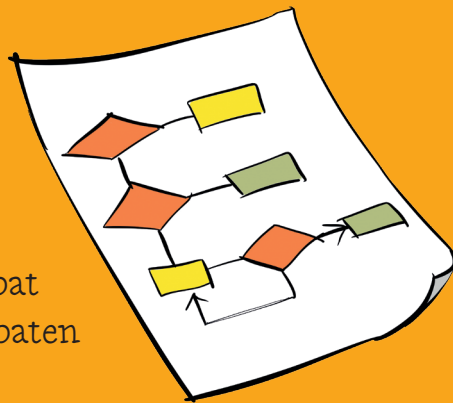
Pestizida: izurrite bat kontrolatzeko, hiltzeko, uxatzeko edo erakartzeko prestatutako edozein substantzia da. Ez da intsektizidaren sinonimoa, bi terminoak hurbiltzen badira ere. se acercan.

Ada Lovelace

Aeronautika: hegan egiteko gai diren ibilgailuak eraikitzeaz eta hegaldia errazten duten faktoreak aztertzeaz arduratzen den zientzia eta teknika da.

Algoritmoa: problema bat ebazteko egin behar diren urrats zehatzak sortzea da. Eragiketa sistematikoen multzo ordenatua da, eta aukera ematen du kalkulu bat egiteko eta problema-mota baten ebazpena aurkitzeko.

Ehungailua: ehuntzeko makina da. Ada Lovelace ehungailuaren teknologian oinarritu zen Babbage zientzialariaren makinak erabiltzeko moduko ordenagailuko "programa" asmatzeko.

Elgorria: birus oso kutsakor batek eragiten duen gaixotasuna da. Batez ere haurrei eragiten die eta osasun-arazo larriak sor ditzake, hala nola beherako handia, belarriko infekzioak, itsutasuna, pneumonia eta entzefalitisa (garunaren hantura). Garai batean, nahiko ohikoa izan zen elgorria, baina gaur egun txertoari esker prebenitu daiteke.

Softwarea: informatikan erabiltzen da hitz hori eta ordenagailuan zereginak egiteko programekin, datuekin eta prozedurekin lotua dago.

Konputazioa: informatikaren sinonimoa, ordenagailuen bidez informazioa automatikoki tratatzeko garatutako teknologia da.

Alice Evans

Analisi bakteriologikoa: infekzioen presentzia identifikatzeko erabiltzen da teknika hori, eta, adibidez, elikagaietan, edarrietan, ingurumen-laginetan edo lagin klinikoetan egiten da.

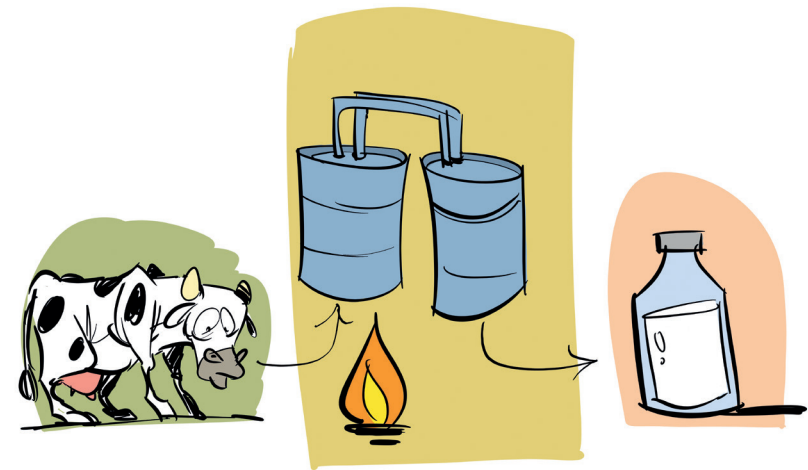
Bakteriologia: mikrobiologiaren zatia da eta bakterioak, bakterio-motak, ugaltzek

Bruzelosia: bruzelosia da brucella generoko bakterioek eragindako gaixotasun infekziosoa, eta gripearen antzeko sintomak eragiten ditu, hala nola sukarra, ahulezia, ondoeza eta pisua galtzea.

Mikrobiologia: mikroorganismoak, bakterioak, onddoak, protistak eta parasitoak eta beste agente batzuk (birusak, biroideak eta prioiak) aztertu eta analizatzeaz arduratzen den zientzia da. Horiek izaki bizidun ñimiñoak dira, giza begiak ikusten ez dituenak.

Paludismoa: malaria ere esaten zaio. Parasitoek eragindako gaixotasuna da, eta Anopheles eltxo-eme kutsatuaren ziztadak transmititzen du. Paludismoa prebenitu eta sendatu daiteke, baina hilgarria ere bada. Kasu gehienak Afrikan daude.

Pasteurizazioa: likidoetan (normalean elikagaiak) dauden agente patogenoak beroaren bidez suntsitzeko prozesua da, esate baterako bakterioak, protozooak, lizunak eta legamiak. Esnearen kasuan, tratamendu horren.

Patogenoa: gaixotasuna eragiten duen agentea da. Normalean birusak, bakterioak eta onddoak bezalako mikroorganismoak deskribatzeko erabiltzen dugu patogeno hitza. Mikroorganismo guztiak ez dira patogenoak.

María Mitchell

Astronomia: unibertsoan dauden gorputzak eta euren arteko erlazioa aztertzeaz arduratzen den zientzia da. Espazioa da astronomoaren laborategia.

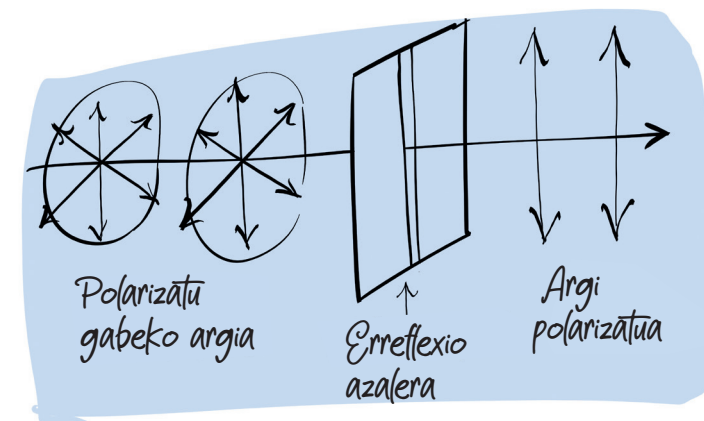
Egutegi nautikoa: itsas-nabigaziorako erabiltzen den informazio astronomikoa ematen du egutegi horrek. Oso lagungarria da nabigatzaileak itsasoan orientatzeko, eta itsasaldiei eta portuei buruzko informazioa ere ematen du. Maria Mitchelen garaian, ezinbestekoa zen informazio hori edukitzea ozeanoan ez galtzeko.

Itsas kronometroa: itsas kronometroa erloju mekanikoa da, eta zehaztasun handiz neurtzen du denbora. Itsasontzi batean itsas zabalean funtzionatzeko diseinatu zen jatorrian. Itsasontzia zein longitude zehatzetan zegoen jakiteko erabiltzen zen.

Kuakeroak: XVII. mendearen erdialdean Ingalaterran sortu zen korrante erlijioso bateko kideak dira. Bakezaleak dira, berdintasunean sinesten dute eta berdintasunarekin zerikusia duten hainbat arrazoiren alde egin dute borroka.

Eguzki-eklipsea: fenomeno astronomikoa da, eta hura gertatzen denean Ilargiak eguzkia ezkutatu egiten du Lurretik begiratuta. 1831n, eguzki-eklipseak zenbat denbora iraun zuen erregistratu zuen Maria Mitchellek.

Argiaren polarizazioa: fenomeno hori gertatzen denean norabide bakarrean bibratzen dute argiaren uhinek.

Teleskopioa: astronomoek urrutiko objektuak ikusteko erabiltzen duten tresna da. Teleskopio gehienek, teleskopio handi guztiek bezala, ispilu kurbatuak erabiltzen dituzte gaueko zeruko argia atzemateko eta fokatzeko.

Margarita Salas

Bakterioa: zelula bakar batek (prokariotoak) osatutako organismoa da, hau da, ez du zelula-nukleorik, eta lurreko ia edozein lekutan egon daiteke. Bakterio batzuk onuragarriak dira izaki bizidunentzat, beste batzuek, berriz, gaixotasunak sor ditzakete.

Biologia molekularra: bizitzaren osagai molekularren egitura, funtzioa eta konposizioa aztertzea da. Molekulak atomo-multzoak dira, materiaren zatirik txikiak, hala nola oxigenoa, hidrogenoa.

Biokimika: izaki bizidunen konposizio kimikoa aztertzen duen zientzia da, eta arreta berezia ematen die zelulak eta ehunak osatzen dituzten molekulei. Azido nukleikoak, proteinak, lipidoak, karbohidratoak eta zelulak osatzen dituzten gainerako molekula txikiak aztertzen ditu.

Birusa: agente infekzioso mikroskopikoa da, eta beste organismo batzuen zeluletan bakarrik ugaltu daiteke. Beraz, ez da izaki bizidun osotzat hartzen.

DNA polimerasa: DNA erreplikatzeko prozesuan parte hartzen duen entzima da, hau da, DNA zatien kopiak sortzen ditu.

Fagoa: bakteriofagoa ere deitzen zaio, eta bakterioak bakarrik kutsatzen dituen birusa da.

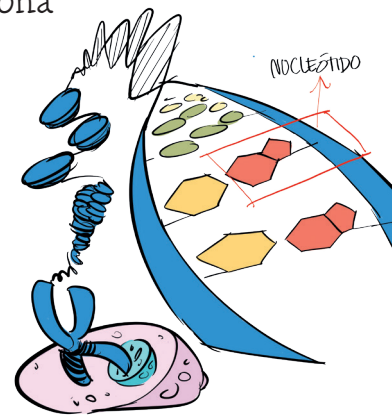
Fago phi29: Bacillus subtilis bakterioa infektatzen duen birusa da, gizakiarentzat kaltegabea. Oso birus txikia da, eta oso DNA-kate laburra du, 20 gene baino ez baititu.

Nukleotidoa: izaki bizidunek duten molekula da.

Patentea: zerbait asmatzean ematen den agiria da. Agiri hori erregistratu egin behar da eta jabeak erabakiko du asmakuntza hori beste pertsona batzuek erabili ote dezaketen.

Txerri-izurri afrikarra: gaixotasun hemorragikoa da, oso kutsakorra, eta etxeko eta basoko txerriei eragiten die. Margarita Salasen senarrak, Eladiok, haren ikerketari ekin zion Margaritak bere karrera independentzia handiagoz egin zezan.

Proteinak: molekula handi eta konplexuak dira, eta funtzio garrantzitsu asko betetzen dituzte gorputzean. Zeluletan egiten dute lan gehiena, eta beharrezkoak dira gorputzeko ehunen eta organoen egiturarako, funtziorako eta erregulaziorako.

Cecilia Payne

Astronomia: unibertsoan dauden gorputzak eta euren arteko erlazioa aztertzeaz arduratzen den zientzia da. Espazioa da astronomoaren laborategia.

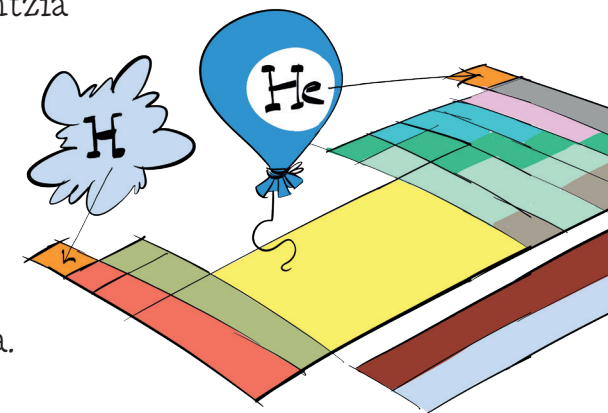
Atmosfera: Lurra inguratzen duen gas-geruza da.

Botanika: biologiaren adarra da, eta landareak aztertzen ditu beren alderdi guztietan, hala nola, deskribapena, sailkapena, banaketa, identifikazioa, ugalketaren azterketa, besteak beste.

Behatoki astronomikoa: unibertsoan dauden gorputzak ikertzeko eta aztertzeko zentroa da. Munduko behatoki handiena San Pedro de Atacama eskualdean dago, Txilen.

Fisika: unibertsoaren osagai nagusien funtzionamendua, oro har, ezagutu eta aztertzeaz arduratzen den zientzia naturala da. Horien artean daude materia, espazioa, denbora, energia eta haien artean gertatzen diren funtsezko elkarreraginak.

Helioa: unibertsoko bigarren elementu arinena eta bigarren ugariena da. Helioa funtsezko elementua da zientziarentzat, eta erresonantzia magnetikoak egiteko erabiltzen da medikuntzan, espazio-ontzietarako eta teleskopioetarako funtsezkoa izateaz gain. Eguzkiaren fusio nuklearrean sortzen da helioa.

Hidrogenoa: Dagoen elementu kimiko arinena da, taula periodikoko lehenengoa. Oro har, gas moduan egoten da izarretan eta planeta gaseosoetan, eta, gainera, beste elementu batzuekin lotuta agertzen da, konposatu kimiko ugari sortuz, hala nola ura (H_2O) eta konposatu organiko gehienak.

Kimika: zientzia honek materiaren egitura, propietateak eta eraldaketak aztertzen ditu haren konposizio atomikotik abiatuta. Kimikaren erabilerak ugari eta askotarikoak dira, adibidez: medikuek botikak egiteko erabiltzen dute, ingeniariak gailu elektronikoak egiteko, nekazariak kimika erabiltzen dute laboreak hazten laguntzeko.

Lynn Margulis

Bakterioa: zelula bakar batek (prokariotoak) osatutako organismoa da, hau da, ez du zelula-nukleorik, eta lurreko ia edozein lekutan egon daiteke. Bakterio batzuk onuragarriak dira izaki bizidunentzat, beste batzuek, berriz, gaixotasunak sor ditzakete.

Biologoa: izaki bizidun guztiak aztertzen ditu, landare eta animalietatik hasi eta mikroorganismoekin buka, bai eta izaki horiek elkarrekin eta ingurumenarekin nola erlazionatzen diren ere.

Eboluzioaren teoria: teoria horren arabera, espezieak aldatu egiten dira denboran zehar, espezie berriak sortzen dira eta arbaso komuna partekatzen dute. Hautespen naturala da Darwinek eboluziorako proposatu zuen mekanismoa, eta, beraz, ondoen egokitzen den izaki biziduna da bizirik ateratzen dena.

Genetika: geneen eta herentziaren azterketa zientifikoa da. Hari esker uler dezakegu nolakotasun edo ezaugarri batzuk nola heredatzen diren gurasoengandik seme-alabengana.

Geozientziak: Lurraren Zientziak dira, eta hainbat diziplina lantzen dituzte harrien, mineralen, lurzoruen, ozeanoen, ur gezaren, atmosferaren eta lur solidoaren ezagutzari buruz.

Hipotesia: pentsamendu zientifikoaren funtsezko tresna da, posible izan daitekeen edo ez den zerbaiten ustea. Ideia edo suposizioa da, eta hartatik abiatuta galdetzen diogu geure buruari edozeren zergatia, dela fenomeno bat, dela gertaera bat, dela prozesu bat.

Patogenoa: gaixotasuna eragiten duen agentea da. Normalean birusak, bakterioak eta onddoak bezalako mikroorganismoak deskribatzeko erabiltzen dugu patogeno hitza. Mikroorganismo guztiak ez dira patogenoak.

Sinbiosia: bi organismo desberdinen artean sortzen den elkarrekiko laguntza harremana da.

Zelula eukariotoa: zelula-mota bat da, eta nukleo berezia du, zitoplasmaz estalia eta zelula-mintza osatzen duen bilgarriaz babestua. Animaliak eta landareak, onddoak eta algak zelula eukariotoz osatuak daude.

Hipotesia: pentsamendu zientifikoaren funtsezko tresna da, posible izan daitekeen edo ez den zerbaiten ustea. Ideia edo suposizioa da, eta hartatik abiatuta galdetzen diogu geure buruari edozeren zergatia, dela fenomeno bat, dela gertaera bat, dela prozesu bat.

Patogenoa: gaixotasuna eragiten duen agentea da. Normalean birusak, bakterioak eta onddoak bezalako mikroorganismoak deskribatzeko erabiltzen dugu patogeno hitza. Mikroorganismo guztiak ez dira patogenoak.

Sinbiosia: bi organismo desberdinen artean sortzen den elkarrekiko laguntza harremana da.

Zelula eukariotoa: zelula-mota bat da, eta nukleo berezia du, zitoplasmaz estalia eta zelula-mintza osatzen duen bilgarriaz babestua. Animaliak eta landareak, onddoak eta algak zelula eukariotoz osatuak daude.

Zelula prokariotoa: nukleo bereizirik ez duen zelula-mota da; beraz, bere DNA zitoplasman dago, baina ez nukleoan. Zelula prokarioto ia guztiak organismo zelulabakarrak dira. Bakterioak zelula prokariotoak dira.

Zoologia: Biologiaren adarra da eta animaliak aztertzen ditu.

Isabel Morgan

Bakteriologia: mikrobiologiaren zatia da eta bakterioak, bakterio-motak, ugaltzeko moduak eta haiek kontrolatzeko edo suntsitzeko metodoak aztertzen ditu.

Baztanga: gaixotasun infekzioso larria da, eta Variola birusak eragiten du.

Epidemia: Gaixotasun kutsakor bat biztanlerian zabaltzea da.

Formaldehidoa: substantzia kimiko sukoia da, eta bakterioak hiltzeko edo kontserbatzaile gisa erabiltzen da askotan. Birusak desaktibatzeke ere erabiltzen da.

Gaixotasun infekziosoak: hainbat organismok eragindako nahasmenduak dira, esate baterako bakterioek, birusek, onddoek edo parasitoek.

HIESa: Giza Immunoeskasiaren Birusak eragindako gaixotasun infekzioso da, eta gorputzaren immunitate-sistemari erasotzen dio. Immunitate-sistemak laguntzen dio gorputzari infekzioei aurre egiten.

Immunizazioa: pertsona bat gaixotasun infekzioso baten aurrean immunea edo erresistentea izateko prozesua da, normalean txertoa emanaz.

Kaltegabetasuna: kalterik egiten ez duena.

Kromosomak: DNAz eta proteinez osatutako egiturak dira, eta herentziazko materiala dute zelularen barruan. Zelulen nukleoan daude. Genetika arduratzen da herentziazko materiala aztertzeaz, gurasoengandik seme-alabengana transmititzen dena.

OME: Osasunaren Mundu Erakundea, mundu osoan guztion osasuna hobetzeaz arduratzen da. Nazio Batuen Erakundeko kide da.

Nerbio-sistema: garunak, bizkarrezur-muinak eta gorputzeko nerbio guztiek osatzen duten sistema da. Gorputz osoaren informazioaz arduratzen da.

